

Cite: Maidanik, I. (2025). Zaluchenist do hromadskoi diialnosti yak instrument (re)intehratsii vymushenykh mihrantiv z Ukrainy [Civic Engagement as a Tool for the (Re)Integration of Forced Migrants from Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 3 (61), 25—40.

УДК 311.17; 314.14; 314.15
JEL Classifi cation: C82, J11, H56

ІРИНА МАЙДАНІК, канд. соц. наук, старш. наук. співроб., провідний наук. співроб.
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: Sulamif@online.ua
ORCID: 0000-0003-0422-1364
Scopus ID: 57351561100

ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ (РЕ)ІНТЕГРАЦІЇ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу громадської активності вимушених мігрантів з України як важливого чинника їхньої інтеграції у країни-реципієнти та після потенційного повернення на Батьківщину. Актуальність дослідження зумовлена масштабами сучасної вимушеної міграції українців унаслідок повномасштабного вторгнення, що спричинило нові виклики для мігрантів, державних органів та громадянського суспільства. Метою статті є дослідження залученості до громадської діяльності за кордоном вимушених мігрантів з України, виявлення їх соціально-демографічних особливостей та намірів на повернення, окреслення перспектив діяльності громадських організацій у реінтеграції зворотних мігрантів. Методологія дослідження передбачає аналіз емпіричних даних, зібраних шляхом вибіркового опитування українських вимушених мігрантів. Анкетування проводилося в онлайн-форматі та охопило 429 респондентів, які перебували у 31 країні світу. Для структурування даних використано методи групування, порівняння та статистичного аналізу.

Результати дослідження свідчать, що понад 60 % опитаних мігрантів залучені до громадської діяльності за кордоном у тій чи іншій формі, що підтверджує високу значущість громадських ініціатив для адаптації вимушених переселенців. Виявлено, що на рівень активності не впливають вік, наявність дітей, фінансовий добробут, рівень володіння мовою країни перебування та ймовірність повернення в Україну, —

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

це свідчить про високу внутрішню мотивацію учасників. Водночас простежуються відмінності між рівнем громадянської активності в Німеччині та Польщі, що може бути зумовлено як історичною присутністю української діаспори, так і локальними умовами інтеграції.

У статті розглянуто роль громадських організацій у процесі реінтеграції мігрантів після повернення до України. Доведено, що досвід громадської діяльності за кордоном може стати важливим ресурсом для післявоєнного відновлення країни. Громадські організації мають потенціал стати ключовими інституціями підтримки та посередниками між мігрантами, державними органами та суспільством як у країнах-реципієнтах, так і в Україні. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку стратегій ефективного використання досвіду громадської діяльності, набутого за кордоном, у процесах повоєнного відновлення України.

Ключові слова: вимушена міграція, громадська діяльність, інтеграція, реінтеграція.

Постановка проблеми та актуальність. Громадські організації в Україні розвивались одночасно з еволюцією суспільства. Вони стали важливим інструментом соціальних змін у країні, об'єднуючи людей навколо спільних цінностей і цілей. Дослідження свідчать, що громадські організації і об'єднання виконували важливі функції державотворення наприкінці 80-х — початку 90-х рр. XX століття, сприяючи практичному втіленню ідей та бажань українців політично самовизначитись. Найактивніша діяльність громадських організацій проявляється у періоди кризових суспільно-політичних подій [1]. Дослідження стану розвитку громадянського суспільства в Україні, проведене незадовго до повномасштабної агресії, засвідчило, що значна кількість організацій громадянського суспільства виникла як відповідь на Помаранчеву революцію та Революцію Гідності [2]. Концептуалізуючи періоди розвитку громадського сектору в Україні, експерти виокремлюють активістсько-волонтерський етап, що триває з початку 2013 р. донині. Волонтерська складова його стала прямим наслідком Революції Гідності та початком військової окупації РФ українських територій [1].

Революція Гідності та агресія РФ проти України стали також чинниками інтенсифікації та об'єднання діяльності українських громадських активістів за кордоном [3]. Досвід повномасштабного вторгнення засвідчив ще більше значення громадської діяльності, зокрема волонтерського руху, у реагуванні на неочікувані виклики безпрецедентного масштабу і необхідність діяти в умовах невизначеності. Громадські організації в Україні виявилися досить гнучкими у зміні профілю своєї діяльності: до повномасштабного нападу РФ найпоширенішими сферами їх діяльності були культура і спорт, туризм та освіта, а після — допомога армії, ветеранам, жертвам війни і переселенцям [4]. Подібні процеси відбулись й у країнах значного скупчення вимушених мігрантів з України, зокрема у Польщі значна частина українських діаспорних організацій переорієнтувала свою діяльність після повномасштабного вторгнення та зосередилася на допомозі новопривелим співвітчизникам [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стійкий науковий інтерес до тематики громадської активності українців за кордоном з'явився після початку гібридної агресії РФ і закріпився після повномасштабного вторгнення. Серед дослідницьких проєктів першого етапу заслуговують на увагу публікація «Громадська активність українців в Польщі та Німеччині» (2016 р.) [6], проєкт «Українці за кордоном та українська влада: як разом працювати для України?» (2017 р.) [7], дослідження «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС» (2020 р.) [3]. Презентація двох останніх проєктів та експертна дискусія щодо проблем та перспектив взаємодії українських мігрантів з інститутами громадянського суспільства відбулися на міжсекторальному форумі «Соціальні виміри міграції: виклики, права, надії» [8]. Питання громадського активізму знайшли своє відображення у дослідженні «Українська діаспора та тимчасово переміщені особи за кордоном після повномасштабного вторгнення» [9]. Найкращі практики співпраці громадських організацій з місцевою владою для адвокації питань українських вимушених мігрантів у країнах Вишеградської групи представлено у дослідженні Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (МІОК), завершеного наприкінці 2024 р. [10]. У перелічених проєктах велика увага приділялася організаційному рівню досліджуваної тематики, емпіричні дані здебільшого збиралися за допомогою напівструктурованих інтерв'ю.

Пропонована стаття є логічним продовженням наукових пошуків у сфері громадської активності українських мігрантів за кордоном. Її **мета** — дослідити залученість до громадської діяльності вимушених мігрантів з України, виявити соціально-демографічні особливості та наміри на повернення втікачів від війни, які беруть участь у громадській діяльності за кордоном, окреслити перспективи діяльності громадських організацій у реінтеграції тих з мігрантів, котрі вирішують повернутися на Батьківщину.

Наукова новизна дослідження полягає у переході від організаційного до індивідуального рівня аналізу громадської діяльності вимушених мігрантів з України за кордоном, виявленні змін, що відбулись у громадській діяльності українців за кордоном після повномасштабного вторгнення.

Методи. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та систематизація. Емпіричні дані, на яких ґрунтується дослідження, зібрано за допомогою методу вибіркового опитувань. Метод групування застосовано для виокремлення вимушених мігрантів у категорії, залежно від їх участі у громадській діяльності за кордоном. Для виявлення особливих характеристик кожної з груп використано метод порівняння.

Емпіричні дані та методологія. Стаття ґрунтується на результатах опитування вимушених мігрантів, які залишили Україну після початку пов-

номасштабного вторгнення та перебували за кордоном на час проведення дослідження, що його виконали фахівці сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України¹. Опитування проводили в онлайн-форматі у квітні—травні 2023 р. з охопленням 429 респондентів. Для залучення учасників застосовували три основні стратегії поширення посилання на опитування: 1) через українські наукові мережі; 2) іноземних колег з організацій, що надають підтримку українським вимушеним мігрантам; 3) запрошення до анкетування у тематичних групах у мережі *Facebook*. Статистичний аналіз зібраних емпіричних даних було проведено за допомогою пакету статистичних програм *SPSS*.

Соціально-демографічний профіль українських вимушених мігрантів, залучених до громадської активності за кордоном.

Вибірка опитування Інституту демографії була досить однорідною за ознаками статі та освіти опитаних. Переважна більшість осіб, охоплених дослідженням, були представницями жіночої статі (94,4 %) і мали вищу освіту (80,5 %). Ці ознаки подібні до результатів інших досліджень, присвячених тематиці вимушеної міграції з України після початку повномасштабної війни [11, 12]. Для виявлення особливостей вимушених мігрантів, які проявляють громадську активність за кордоном, респонденти опитування Інституту демографії були згруповані залежно від відповіді за запитання анкети: «Чи берете ви участь у діяльності громадських організацій та об'єднань українців у країні, де ви зараз перебуваєте?».

За даними дослідження Інституту демографії, 18,2 % опитаних вимушених мігрантів регулярно долучаються до діяльності українських громадських організацій та об'єднань у країнах їхнього перебування. Крім того, 43,4 % респондентів повідомили про епізодичну участь у таких ініціативах. Загалом, якщо об'єднати ці дві категорії, виявляється, що близько двох третин (61,6 %) опитаних були залучені до громадської активності за кордоном (табл. 1). Враховуючи широку географічну розпорошеність респондентів (учасники опитування перебували у 31 країні світу), статистично значущий аналіз вдалося провести лише для двох країн: Німеччини та Польщі. Рівень громадської активності серед вимушених мігрантів у цих країнах продемонстрував суттєві відмінності. У Німеччині понад половина (57,7 %) респондентів брали участь у діяльності українських неурядових організацій (НУО), натомість у Польщі більшість (58,3 %) повідомила про відсутність залучення до такої діяльності. Подальше вивчення ситуації в окремих країнах потребує додаткових досліджень.

¹ Назву Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України було змінено в результаті реорганізації. Нова назва — Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України. Задля забезпечення коректного висвітлення наступності академічної інституції у статті подано коротку назву — Інститут демографії.

Таблиця 1. Розподіл респондентів залежно від відповіді на запитання: «Чи берете Ви участь у діяльності українських громадських організацій у країні, де Ви зараз проживаєте?» та різних соціально-демографічних характеристик, %

Чи берете Ви участь у діяльності українських громадських організацій у країні, де Ви зараз проживаєте?	так	ні
Уся вибірка	61,6	38,4
<i>Країна перебування</i>		
Німеччина	57,7	42,2
Польща	41,7	58,3
<i>Наявність неповнолітніх дітей</i>		
Є неповнолітні діти	60,7	39,3
Немає неповнолітніх дітей	60,8	39,2
<i>Статус зайнятості</i>		
Працюю	64,3	35,7
Не працюю	57,6	42,2
<i>Місцевість у країні перебування</i>		
Столиця (включно з передмістям)	63,1	36,9
Інше велике місто	63,7	36,3
Маленьке місто і сільська місцевість	57,8	42,2
<i>Знання мови країни перебування</i>		
Вільне володіння мовою або здатність висловлювати свою думку та зрозуміти іншу людину	60,4	39,6
Знаю лише окремі фрази і майже нічого не розумію	62,2	37,8
<i>Самооцінка ймовірності повернення</i>		
Дуже висока ймовірність повернення	62,3	37,7
Швидше повернусь, ніж залишусь за кордоном	61,8	38,2
Швидше залишусь або висока ймовірність залишитися за кордоном	60,2	39,8
Важко відповісти	57,9	42,1
<i>Фінансовий добробут на момент дослідження</i>		
Не вистачає або ледве вистачає грошей на покриття базових витрат	59,7	40,3
Достатньо для покриття базових потреб, але не можу заощаджувати	64,1	35,9
Вистачає на покриття базових потреб і можу робити заощадження	56,4	43,6
<i>Зміна фінансового добробуту після виїзду за кордон</i>		
Гірший фінансовий добробут, ніж до виїзду за кордон	63,4	36,6
Такий самий фінансовий добробут	57,5	42,5
Кращий фінансовий добробут, ніж до виїзду за кордон	60,0	40,0

Джерело: результати опитування Інституту демографії.

За віком та освітою мігранти, які беруть участь у діяльності українських громадських організацій за кордоном, суттєво не відрізняються від тих, хто такої діяльності не здійснює. Середній вік осіб у цих групах становить 40,9 років та 40,0 років відповідно. Частка респондентів з вищою освітою становить 83,1 % серед тих, хто регулярно бере участь у діяльності українських громадських організацій за кордоном, 80,9 % серед тих, хто долучається періодично, і 78,4 % серед тих, хто не співпрацює з українськими громадськими організаціями за кордоном. Результати попередніх досліджень, проведених з використанням якісного інструментарію, розкривають особливості міжпоколінної взаємодії українських мігрантів у ході громадської діяльності за кордоном. Громадська діяльність молоді відбувається у тісній співпраці з представниками старших вікових груп без жодних непорозумінь з огляду на вікову різницю, оскільки активні українці об'єднані спільною метою, а не соціально-демографічними ознаками [3].

Догляд за дітьми потребує значної кількості батьківського часу. У випадках, коли доступ до навчальних закладів для дітей обмежений, часові потреби ще більше зростають [13]. Попри це, наявність неповнолітніх дітей серед опитаних вимушених мігрантів не зменшує їхні часові резерви настільки, щоб обмежити доступ до участі в діяльності НУО. Частки респондентів, залучених до діяльності українських НУО в країнах перебування, які були охоплені опитуванням Інституту демографії, не відрізнялися залежно від наявності у них неповнолітніх дітей. Потенційні відмінності можуть існувати у формах громадської активності між різними групами респондентів, проте в рамках цього дослідження таку інформацію не збирали.

Зайняті респонденти на 6,7 в.п. частіше повідомляли про участь у діяльності НУО у країнах призначення. Ця група респондентів включала тих, хто працював на місцевому ринку праці країн призначення, і тих, хто працював дистанційно на український ринок праці. На жаль, невеликий розмір вибірки не дав змоги провести окремий аналіз кожної підгрупи зайнятості. Цілком ймовірно, що фактори, які сприяють участі на ринку праці (як-от фізичне та психічне здоров'я), певною мірою сприяють і громадській активності. Однак невелика різниця між зайнятими та безробітними респондентами унеможливорює зробити остаточні висновки, водночас дані деяких досліджень показують, що зайнятість і волонтерство можуть слугувати взаємодоповнювальним цілям. Безробітні часто використовують волонтерство як спосіб підвищити кваліфікацію, налагодити зв'язки та покращити шанси на працевлаштування, що може призвести до більшого залучення до роботи в НУО порівняно з працевлаштованими громадянами [14]. Емпіричні дані, зібрані до повномасштабного вторгнення, показують наявність впливу режиму зайнятості на залучення до громадської діяльності. Понаднормова зайнятість, найчастіше пов'язана з виконанням низь-

кокваліфікованих робіт, не залишала мігрантам можливості долучатися додатково ще і до громадської діяльності [3].

Вимушені мігранти з України оселяються за кордоном у різних типах населених пунктів. За даними дослідження Інституту демографії, майже третина (30,6 %) респондентів проживали у столицях (включно з передмістями) країн призначення, дещо більша група (39,1) — в інших великих містах, кожен п'ятий (21,4) — у малих містах, а 8,9 % — у сільській місцевості. Рівень участі респондентів у діяльності НУО в столицях та інших великих містах країн призначення був майже однаковим. Але у малих містах та сільській місцевості цей показник був дещо нижчим. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що присутність НУО в малих містах та сільській місцевості є значно менш потужною порівняно з великими містами через різні структурні та контекстуальні обмеження [15].

Володіння мовою країни перебування не впливало на участь респондентів у діяльності НУО за кордоном. Це зумовлено тим, що досліджувані у статті організації — українські, що дозволяло респондентам комфортно спілкуватися рідною мовою. Попередні дослідження засвідчують єднальну роль української мови серед мігрантів з України, залучених до громадської діяльності за кордоном. Ще до повномасштабного вторгнення українська слугувала чинником згуртування, зокрема для російськомовних українців, котрі проявляли активність у громадському житті за межами країни. У таких випадках мова виступала важливим атрибутом української ідентичності, навіть попри попередній досвід використання інших мов. Для багатьох українців переїзд за кордон став стимулом до активного вживання української у спілкуванні [3].

Питання повернення на Батьківщину вимушених мігрантів з України привертає значну увагу дослідників. У цій статті зосереджено увагу на аналізі того, як ймовірність повернення впливає на громадянську активність респондентів за кордоном. Результати дослідження свідчать, що рівень залученості до діяльності українських НУО за кордоном залишається однаковим, незалежно від намірів респондентів щодо повернення (табл. 1). Така тенденція може опосередковано вказувати на сильне почуття української ідентичності та приналежності, навіть серед тих, хто планує залишитися за межами України.

Дослідження МІОК, проведене до повномасштабного вторгнення, виявило тенденцію, згідно з якою до громадської активності за кордоном залучались переважно українці зі стабільним фінансовим становищем, особливо це стосувалося лідерів громадського руху [3]. Закордонні публікації підтверджують думку, що люди із малозабезпечених сімей стикаються з істотними проблемами щодо активної громадської діяльності [16]. Попри це фінансовий добробут респондентів Інституту демографії не мав суттєвого впливу на їхню участь у діяльності НУО у країнах призначення.

В опитуванні використовували два показники фінансового добробуту: 1) поточний фінансовий стан та 2) зміни у фінансовому добробуті після переїзду за кордон. Обидва підходи виявили мінімальні відмінності в рівні громадянської активності (табл. 1). Найбідніші та найзаможніші респонденти з однаковою частотою брали участь у діяльності українських НУО за кордоном. Таку ж схожість спостерігали і серед тих, чиє матеріальне становище покращилося або погіршилося після переїзду за кордон.

Мотивація участі у громадській діяльності українських мігрантів, котрі виїхали за кордон до повномасштабного вторгнення, ґрунтувалася на трьох основних елементах: праця для важливої мети (для свого оточення чи України); власний розвиток (навчання та самореалізація); цікаве дозвілля [3]. Дослідження серед громадських активісток в Україні пояснює, що чинники, які спонукають до громадської діяльності, можуть бути внутрішньо мотивованими (задоволення від діяльності, особисті досягнення та ін.), зовнішньо мотивованими (набуття досвіду, отримання нових знань, спілкування тощо) та виникати на основі фрустрації (розв'язання особистих проблем, бажання допомогти іншим та ін.) [17]. Очевидно, що після повномасштабного вторгнення суттєво посилилася мотивація на основі фрустрації для громадського залучення українських мігрантів за кордоном. Рівень фінансового добробуту може впливати на мотивацію до громадського залучення, коли менш заможні верстви починають взаємодіяти з громадськими організаціями задля вирішення особистих проблем, у подальшому залучаючись до більш широкої діяльності. Уточнення мотивації участі у громадській діяльності осіб з різним рівнем достатку також потребує подальших досліджень.

Моделі громадської активності вимушених українських мігрантів за кордоном.

Вимушене переміщення у кардинальний спосіб змінює життя переміщених осіб, зокрема їхню громадську активність [18]. Переміщення негативно впливає на соціально-економічне становище людей, однак може посилити соціальну згуртованість та підвищити цю активність [19]. Вимушена міграція та фактори, що її спричинили, впливають не лише на частоту залучення до громадської активності, а й змінюють змістову наповненість цієї діяльності. Громадська діяльність мігрантів за кордоном розглядається як один з типів соціальних переказів [20], які мають значний потенціал для розвитку країни походження мігрантів. Громадська активність складно структурована та може розглядатись із залученням різних класифікаційних підходів. У дослідженні обрано модель, що включає чотири ключові типи активності: політична, участь у житті громади, розвиток громадянських навичок та активність у сфері соціальної справедливості [21].

Політичну активність традиційно розглядають як діяльність, спрямовану на трансформацію державної політики та політичних процесів. Це

може бути участь у виборах, громадських слуханнях, адвокація, членство в політичних партіях, протестні акції та балотування на виборні посади. Основна мета політичного залучення полягає у формуванні системного адміністрування та суспільних норм, надаючи людям можливість висловлювати власні позиції та ініціювати соціальні зміни. Участь у виборах вважають найвпливовішою формою політичної участі. Деякі джерела навіть виокремлюють електоральну активність як самостійний тип громадянської поведінки [22], що для українських громадян зараз є недоступною внаслідок призупинення виборчого процесу в Україні під час воєнного стану та відсутність виборчого права в країнах тимчасового перебування. Політична активність респондентів Інституту демографії насамперед проявлялася в їхній участі в демонстраціях, маршах і мітингах на підтримку України. Ці заходи часто організовували закордонні українські громади або волонтери. Приклади типових відповідей респондентів для опису діяльності у цій сфері: «демонстрації на підтримку України», «марші та протести на підтримку військової допомоги Україні», «мітинги біля міських ратуш із закликами до Німеччини підтримати Україну» тощо.

Залученість у життя громади передбачає активну роботу над вирішенням потреб громади та формуванням відчуття спільної відповідальності. Вона може мати втілення у волонтерстві, організації заходів, участі у проєктах з покращення умов у мікрорайоні чи залучення до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні. Основною метою є створення партнерств, зміцнення соціальних зв'язків та надання можливостей мешканцям сприяти добробуту своєї громади.

Такий вид діяльності серед учасників дослідження Інституту демографії проявлявся у вигляді заходів, спрямованих на підтримку інших українців за кордоном і зміцнення солідарності. Респонденти зазначали, що організовували заходи для дітей і дорослих, зокрема майстер-класи, концерти, а також ширші ініціативи для громади. Яскраві приклади з анкети включають: «організацію дозвілля для українських дітей, зокрема творчих майстер-класів», «святкування українських свят, проведення благодійних ярмарків і заходів для підтримки Збройних сил України», «допомогу новоприбулим мігрантам через інтеграційні курси та групові зустрічі», «зустрічі у спокійній обстановці та допомогу (оформлення документів тощо)». Ця активність не лише посилювала почуття єдності серед українців, але й створювала платформу для культурного обміну та взаємної підтримки у країнах-реципієнтах.

Діяльність з розвитку громадянських навичок зосереджується на формуванні та застосуванні здібностей, необхідних для активної участі у громадському та суспільному житті. Основну увагу приділяють розвитку таких компетенцій як критичне мислення, ефективна комунікація та виважене ухвалення рішень, що є ключовими для вирішення суспільних викликів

і конструктивної участі в обговореннях. Ця форма залученості допомагає людям стати проактивними громадянами, здатними впливати на свої громади та суспільство.

Важливим аспектом розвитку громадянських навичок є громадянська освіта, спрямована на навчання людей їхнім правам та обов'язкам [21]. Серед опитаних вимушених мігрантів громадянські навички розвивалися через освітні та культурні ініціативи, спрямовані на зміцнення потенціалу громади та особистісний розвиток. Багато відповідей у цьому напрямі акцентували увагу на створенні можливостей для українських мігрантів вивчати мову країн-реципієнтів (польську, англійську, іспанську). Також часто згадували потребу у психологічній підтримці, яка є фундаментом для розвитку інших компетенцій, необхідних для адаптації до нового середовища.

Громадська активність у сфері соціальної справедливості передбачає діяльність, спрямовану на подолання системних нерівностей в суспільстві і сприяння справедливості. Вона включає захист прав маргіналізованих груп, участь у протестах, підвищення обізнаності щодо соціальних проблем та підтримку політик чи ініціатив, спрямованих на зменшення несправедливості. Ця форма залученості демонструє відданість боротьбі з дискримінацією і створенню більш інклюзивного та справедливого соціального середовища. У дослідженні Інституту демографії такий тип діяльності проявлявся у зусиллях, спрямованих на подолання системних нерівностей, особливо щодо осіб, котрі найбільше постраждали від війни, а ще у наданні гуманітарної допомоги різним категоріям населення, які її потребують.

Було виявлено, що вимушені українські мігранти активно долучаються до діяльності, що має ознаки громадської участі у сфері соціальної справедливості. Зокрема, респонденти брали участь у благодійних ініціативах, як-от відправлення гуманітарної допомоги в Україну, організація зборів коштів на підтримку Збройних сил і мешканців деокупованих територій. Значна частина зусиль також була спрямована на адвокацію — інформування іноземної аудиторії про війну в Україні, її причини та наслідки. Водночас практична допомога (плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок чи організація поставок спеціалізованого транспорту) демонструє, що громадська активність українців за кордоном не обмежується символічними жестами, а є глибоко вкоріненою формою солідарності та відповідальності за майбутнє країни.

Роль громадських організацій у реінтеграції вимушених мігрантів, які повертаються до України.

Повоєнний період або, принаймні, припинення активних бойових дій дослідники та самі вимушені мігранти пов'язують з інтенсифікацією процесів повернення українців з-за кордону на Батьківщину. У найзагальнішому вигляді повернення мігрантів можна розділити на стихійне та організоване. Стихійне повернення відбувається, коли мігранти самостійно ви-

рішують повернутися на Батьківщину без будь-якої формальної організації або підтримки. Організоване повернення включає офіційні програми, що надають підтримку мігрантам, котрі повертаються. Ця підтримка може включати допомогу з транспортуванням, реінтеграційні програми різного спрямування.

У теорії та практиці повернення мігрантів важливе місце посідають питання готовності до повернення [23]. Готовність означає, що людина психологічно та практично підготовлена залишити країну перебування та повернутися до країни походження. Це включає усвідомлення причин, через які повернення є доцільним або необхідним, а ще наявність ресурсів та плану на майбутнє після повернення. Важливу роль відіграють сприятливі умови у рідній країні — можливості для працевлаштування та соціальна підтримка. Також це залежить від почуття безпеки і впевненості в тому, що повернення не погіршить життєві умови. Готовність часто посилюється завдяки програмам допомоги, які пропонують консультації, фінансову та логістичну підтримку.

Готовність до повернення потрібна на індивідуальному та інституційному рівнях [24]. Готовність інституцій до повернення мігрантів охоплює заходи на національному та місцевому рівнях. Національні інституції, які займаються управлінням міграцією, повинні забезпечувати мігрантів ефективними послугами та можливостями. Експерти МОМ зауважують, що національні та місцеві органи влади залишаються основними відповідальними за реінтеграцію громадян, проте важливу роль у цьому процесі відіграють і громадські організації [25]. Громадські організації забезпечують гнучкість та доступність підтримки, що часто відсутня у державних структурах. Вони надають соціальні та психологічні послуги, сприяють працевлаштуванню й виконують посередницьку роль між державними органами та поверненнями. Залучення громадських організацій підсилює співпрацю між різними суб'єктами — місцевими, національними та міжнародними — і дає змогу розподіляти ресурси ефективно.

Упродовж повномасштабної війни громадські організації відігравали і продовжують відігравати важливу роль у поверненні вимушених мігрантів в Україну. Зокрема, можна навести приклад міжнародного проекту «Шлях додому», що надає ключову інформацію та ресурси для українців, які повертаються в Україну. Проект реалізує організація «*United for Ukraine*» (UFU) спільно з громадською організацією «*MySyla*» за підтримки Міністерства економіки України та Державної служби зайнятості України [26]. Він охоплює сфери урегулювання правових питань перед поверненням, надання інформації про житло, гуманітарну допомогу, фінансової та психологічної підтримки та пошуку роботи, освітні можливості в Україні.

Існує великий потенціал щодо залучення громадських організацій до процесів повернення мігрантів у майбутньому, адже, згідно з результатами

дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни», 80 % громадських і благодійних організацій України планують долучитись до громадських ініціатив у відбудові інфраструктури після війни [4]. Отже, у процесі розроблення й впровадження політики повернення важливо ефективно використати ресурсний та експертний потенціал громадських організацій. Самі зворотні мігранти можуть брати активну участь у діяльності громадських організацій для покращення реінтеграції: приєднуватись до організацій або створювати власні, а також ставати частиною колективних проєктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Громадська активність є важливим чинником інтеграції вимушених українських мігрантів за кордоном, і одночасно має значний потенціал для їхньої реінтеграції після повернення. Участь у діяльності НУО сприяє не лише соціальній згуртованості, а й формуванню навичок, які можуть бути корисними у процесі оновлення життєвих стратегій на індивідуальному рівні та відбудови України. Повномасштабне вторгнення кардинально змінило зміст громадської діяльності українців за кордоном. НУО виявилися гнучкими до нових викликів воєнної доби і переорієнтувалися для надання допомоги вимушеним мігрантам та ЗСУ. Тож у кризовий період волонтерська та громадська діяльність мігрантів створюють можливості для їхньої підтримки, допомагають зберегти соціальний капітал й сприяють зміцненню української ідентичності.

Попри складнощі, з якими стикаються вимушені мігранти, зокрема невизначеність та адаптацію до нового середовища, вони виявляють високу громадянську активність і ініціативність. Використовуючи власний досвід, вони не лише інтегруються в країни-реципієнти, а й роблять вагомий внесок у майбутнє відновлення України. Громадська діяльність українських мігрантів є багатогранною та свідчить про їхню відданість рідній країні і громадам, які їх прийняли. Повномасштабна війна змінила також соціальний портрет мігрантів, котрі беруть участь у громадській діяльності у країнах перебування. Дослідження виявило поточну відсутність залежності між фінансовим становищем та рівнем залученості до діяльності НУО. Натомість попередні дані засвідчували меншу активність серед мігрантів з нижчим рівнем достатку.

Беручи участь у протестних акціях, культурних ініціативах і гуманітарних проєктах, вимушені мігранти підтримують зв'язок з Україною та водночас відстоюють інтереси своїх співвітчизників, які залишилися на Батьківщині. Їхня активність спрямована не лише на збереження національної ідентичності, а й на привернення уваги міжнародної спільноти до ситуації в Україні. Це свідчить про зростання їхньої ролі у формуванні суспільного дискурсу навіть за відсутності безпосереднього впливу на політичні процеси. Українські мігранти все більше долучаються до міграційної політики

та суспільного управління, виходячи за рамки традиційних форм громадянської участі.

Громадські організації мають значний потенціал у процесі реінтеграції повернених. Вони можуть не лише надавати практичну допомогу у працевлаштуванні, житлових питаннях та соціальній адаптації, але й сприяти збереженню соціального капіталу, накопиченого за кордоном. Це особливо важливо у контексті післявоєнного відновлення країни, коли громадянське суспільство може відігравати роль платформи для ефективної взаємодії держави та громадян. Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі механізмів, що сприяють активному залученню повернених до громадянського суспільства та на пошуку ефективних моделей адаптації. Окремої уваги потребує питання інтеграції громадянського досвіду, набутого за кордоном, у післявоєнний розвиток України. Формування сталої та інклюзивної громадської участі може стати одним із ключових факторів соціальної та економічної стійкості країни у майбутньому.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Tokar, M. Stages of development of civil society organizations in Ukraine. Uzhhorod National University Repository. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35966/1/ТокарМЮ_Б_4.pdf
[Токар, М. Етапізація розвитку громадських організацій в Україні. *Репозитарій Ужгородського національного університету*].
2. CEDOS (2021). Migration and civil society: Presentation of research and discussion <https://cedos.org.ua/migracziya-i-gromadyanske-suspilstvo-prezentacziya-doslidzhen-ta-dyskusiya/>
[CEDOS (2021). Міграція і громадянське суспільство. Презентація досліджень та дискусія].
3. Kliuchkovska, I., Piatkovska, O., Marusyk, Y., & Hoisan, V. (2020). Youth civic activism of Ukrainian migrants in the EU countries. Research results. MIOK. <http://miok.lviv.ua/?p=18001>
[Ключковська, І., П'ятковська, О., Марусик, Ю., Гойсан, В. (2020). Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС. Результати дослідження. Львів: MIOK].
4. Yednannia (2023). Civil society of Ukraine in wartime. Key research results <https://home.ednannia.ua/analytics/data-catalog/69>
[Єднання (2023). Громадянське суспільство України в умовах війни. Основні результати дослідження].
5. Piatkovska, O. (2022). Functional priorities of Ukrainian migrant organizations in Poland after the full-scale Russian aggression]. In: T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, & O Horbach (Eds.). *Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects*. Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-232-6-21>
[П'ятковська, О. (2022). Функціональні пріоритети українських мігрантських організацій у Польщі після початку повномасштабної агресії Росії. У: Т. Астрамович-Лейк, Я. Турчин, О. Горбач (ред.). *Багатовимірність українсько-польської співпраці: генезис, особливості та перспективи*. Рига: Baltija Publishing].

6. Böttger, K., & Lada, A. (2016). Civic activity of Ukrainians in Poland and Germany. Institute of Public Affairs. https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/A/Engagement_UAfinalpop3.pdf?utm_source
[Бьотгер, К., Лада, А. (2016). Громадська активність українців в Польщі та Німеччині. Інститут громадських справ].
7. CEDOS (2017). Ukrainians abroad and the Ukrainian government: How to work together for Ukraine? <https://cedos.org.ua/researches/ukraintsi-za-kordonom-ta-ukrainska-vlada-iaak-razom-pratsiuvaty-dlia-ukrainy/>
[CEDOS (2017). Українці за кордоном та українська влада: як разом працювати для України?].
8. CEDOS (2020). Migration and civil society. Presentation of research and discussion (summary of the forum “Social Dimensions of Migration”). <https://cedos.org.ua/migracziya-i-gromadyanske-suspilstvo-prezentacziya-doslidzhen-ta-dyskusiya/>
[CEDOS (2020). Міграція і громадянське суспільство. Презентація досліджень та дискусія (конспект форуму «Соціальні виміри міграції»)].
9. ALDA — European Association for Local Democracy (2023). Ukrainian diaspora and temporarily displaced persons abroad after the full-scale invasion. <https://www.alda-europe.eu/wp-content/uploads/2023/03/Research-eng.pdf>
10. Kliuchkovska, I., Piatkovska, O., Dolinska, O., & Hnatiuk, V. (2024). Best practices of cooperation between civil society organizations and local authorities for advocating the issues of Ukrainian war migrants: Analytical report. Lviv. https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/12/visegrad_ukr_2.pdf
[Ключковська, І., П'ятковська, О., Долінська, О., Гнатюк, В. (2024). Найкращі практики співпраці громадських організацій з місцевою владою для адвокації питань українських воєнних мігрантів: Аналіт. звіт. Львів].
11. Myslovskiy, I. (2024). How to get Ukrainian refugees back: Opinions of Ukrainians and three useful international cases. Institute of American Studies. https://inam.org.ua/pdf/Institute_of_American_Studies_How_to_get_Ukrainians_back_in_Ukrainian.pdf
[Мисловський, І. (2024). Як повертати українських біженців: думка українців і три корисні міжнародні кейси. Інститут американістики].
12. Centre for Economic Strategy (2024). Ukrainian refugees: Future abroad and plans for return. Third wave of research. https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/
[Центр економічної стратегії (2024). Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження].
13. UN Women (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden: How much? <https://data.unwomen.org/features/covid-19-pandemic-has-increased-care-burden-how-much-0>
14. Spera, C., Ghertner, R., Nerino, A., & DiTommaso, A. (2013). Volunteering as a pathway to employment: Does volunteering increase odds of finding a job for the out of work? *Corporation for National and Community Service, Office of Research and Evaluation*. https://americorps.gov/sites/default/files/evidenceexchange/FR_VIA_Final_Report_112913_1.pdf
15. Purohit, P. (2024, December 4). How digital presence is bridging the gap between urban and rural NGOs. *NGOFeed*. <https://ngofeed.com/blog/how-digital-presence-is-bridging-the-gap-between-urban-and-rural-ngos/>
16. Sherraden, M., & Pritzker, S. (2006). Civic engagement among low-income and low-wealth families: In their words. *Family Relations*, 55 (2), 152—162. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2006.00366.x>
17. Ustinova, N. (2012). Socio-psychological aspect of women's participation in women's civil society organizations. *Conference proceedings “Socio-psychological problems of the integrity*

of Ukrainian society” (Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine). https://www.ispp.org.ua/backup_ispp/podiy_42.htm

[Устінова, Н. (2012). Соціально-психологічний аспект участі жінок у жіночих громадських організаціях. Тези доповідей конференції «Соціально-психологічні проблеми цілісності українського суспільства». Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України].

18. World Bank Group (2022). Social cohesion and forced displacement: A synthesis of new research. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099715001032324376/P17449409f62510590ae110952bfa1e0bed>
 19. Joint Data Center (JDC). Social cohesion and forced displacement: A synthesis of new research. https://www.jointdatacenter.org/literature_review/social-cohesion-and-forced-displacement-a-synthesis-of-new-research/
 20. Isaakyan, I., & Triandafyllidou, A. (2016). Sending so much more than money: Exploring social remittances and transnational mobility. *Ethnic and Racial Studies*, 40 (15), 2787—2805. <https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1259491>
 21. Instant Input (2023). Types of civic engagement. <https://www.instantinput.com/blog/types-of-civic-engagement>
 22. What Does It Mean to Be an American? (WDMA) (2023). Categories of civic engagement. <https://www.whatdoesitmeantobeanamerican.com/students-cat-of-civic-engagement>
 23. Cassarino, J.-P. (2004). Theorising return migration: A conceptual and policy framework. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Mediterranean Programme.
 24. Batistella, C. (2018). Return migration: A conceptual and policy framework. Center for Migration Studies. https://cmsny.org/publications/2018smc-smc-return-migration/#_ftn7
 25. International Organization for Migration (IOM). Reintegration after return. *EMM 2.0 Handbook*. <https://emm.iom.int/handbooks/return-and-reintegration-migrants/reintegration-after-return>
 26. Important information and individual advice for people affected by the war in Ukraine. *UFU Platform*. <https://www.ufuplatform.com/uk>
- [Важлива інформація та індивідуальні поради для людей, які постраждали від війни в Україні. *UFU Platform*].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2025

Iryna Maidanik, PhD (Sociology), Leading Researcher

Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: Sulamif@online.ua

ORCID: 0000-0003-0422-1364

Scopus ID: 57351561100

CIVIC ENGAGEMENT AS A TOOL FOR THE (RE)INTEGRATION OF FORCED MIGRANTS FROM UKRAINE

The article explores the civic engagement of forced migrants from Ukraine as an important factor in their integration into host societies and after potential return to their homeland. The relevance of the study is driven by the scale of current forced migration from Ukraine caused by the full-scale invasion, which has introduced new challenges for migrants, governmental bodies, and civil society. The purpose of the article is to investigate the involvement of Ukrainian forced migrants in civic activities abroad, to identify their socio-demographic characteristics and return intentions, and to outline the prospects for civil so-

ciety organizations in the reintegration of returnees. The study is based on the analysis of empirical data collected through a sample survey of Ukrainian forced migrants. The survey was conducted online and covered 429 respondents residing in 31 countries. Methods of grouping, comparison, and statistical analysis were used to structure the data. The research findings show that over 60 % of respondents are engaged in some form of civic activity abroad, confirming the significant role of civic initiatives in the adaptation of displaced persons. It was found that factors such as age, presence of children, financial well-being, language proficiency in the host country, and likelihood of return to Ukraine do not significantly influence the level of civic engagement, indicating a high degree of internal motivation among participants. At the same time, differences in levels of civic engagement between Germany and Poland were observed, which may be attributed to the historical presence of the Ukrainian diaspora and local integration conditions.

The article examines the role of civil society organizations in the reintegration of return migrants to Ukraine. In particular, it is shown that the experience of civic engagement abroad can serve as an important resource for the post-war recovery of the country. Civil society organizations have the potential to become key support institutions and mediators between migrants, governmental bodies, and society in both host countries and Ukraine. Future research may focus on developing strategies for the effective use of civic experience acquired abroad in the processes of Ukraine's post-war reconstruction.

Keywords: forced migration, civic activism, integration, reintegration.